

Orhan Kemal'den Otorite ile Doğruluk Kavramı arası Toplum Yanılgısı: Murtaza Örneği

ORHAN KEMAL¹

Özet:

Murtaza Yunanistan'dan mübadeleyle Çukurova'ya gelen bir muhacirdir. Kolağası Hasan dayısı gibi asker olup savaşarak şehit olmak en büyük isteğidir.

Murtaza bekçilik yaptığı mahallede sevilmedi, çalıştığı fabrikada da sevilmedi. Bunun sebebi Murtaza'nın aşırı baskısı ve mahalleliler ile işçilerinse her fırsatta kuralları çiğnemesinden kaynaklanıyordu.

Birey, toplum biçiminde, toplumsa otoritenin yönetim biçimiyle doğru orantılı olarak gelişimi sağlar. Bilinçsiz bireylerin oluşturduğu bilinçsiz toplumlar bilinçsiz otoritenin kurbanı olur.

Her şey bireyde başlar ve bireyde biter. İktidarların en büyük korkusu bireylerdir. Bireylerin en büyük korkusu iktidar olduğu sürece bireyler makine insandan farksız bir hal alacaktır. Bu da modern toplum ve modern hukuka uzak bir toplumaşmaya iter.

Bir kutuplaşmanın söz konusu olduğu bu eser toplum ile devlet otoritesinin insaniliği arasındaki çatışmayı güldürü şeklinde işlemiştir. Bu metinde ise İktidar, birey, toplum, otorite üzerine Murtaza eseriyle ilişkili olarak "doğruluk" kavramı incelenecektir. Doğruluk, değişkenlik gösterir ancak mutlak doğruya ulaşma amacı taşıyan toplumlar arasında ortaklaşa olarak benimsenmiş belirli doğrular vardır ve bunların toplum-birey-otorite arasındaki dengenin sağlanmasında büyük ölçüde önemi metin içeriğinde de açıklanacağı üzere büyüktür. Murtaza eseri ile ilgili yapılan bu edebiyat çalışmasının amacı mutlak doğru ile birey-toplum arasındaki denge probleminde Orhan Kemal'in edebi bakış açısıyla değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Murtaza, Otorite, Baskı, Toplum, Devlet

*Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Giriş:

İnsan nedir? İnsanın özünde yatan şey nedir? İnsan ne hisseder? Sorularından uzak, emir ve buyruklarla hareket eden, itaatkâr ve kalıplaşmış zihniyetler, yani bir nevi makineleşmiş, komut-yaşam tarzına uğratılmış ve geçen süreçte hukuku, yaşam tarzını, idari teşkilatlanmayı hep buna göre şekillendirmiş ve en son özgür birey ruhu da bu şekilde makine-insan haline gelmiştir. Murtaza eseri de buna güzel bir örnekleme olmuştur.

Biçimsel tanımıyla “Hukuk, toplum hayatında kişilerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen ve uyulması kamu gücü ile desteklenmiş bulunan sosyal kurallar bütünüdür.” Amacını ve kaynağını da içeren bir tanımlama da ise “Hukuk, toplumun genel yararını veya bireylerin ve toplumun ortak iyiliğini sağlamak amacıyla yetkili makamlar tarafından konulmuş ve Devlet yaptırımlarıyla donatılmış sosyal kurallar bütünüdür” (Prof. Dr. Necip Bilge, Hukuk Başlangıcı, Hukukun Temel Kavram ve Kurumları, 2011)

Ancak toplum yapısında bu kurallar ilk zamanlarında tabii kural olarak ortaya koyulurken zamanla suni kurallar eklenmiş ve sonuç olarak da çoğunluğunu suni kuralların oluşturduğu tabii kuralların yetersiz kaldığı bunun sonucunda suni kurallardan dolayı da yaşanan birçok sıkıntı beraberinde gelmiştir. Bunların başında ise toplum içerisindeki bireyin psikolojik değişimidir. Bunu Kâğıt filminde Emrah karakterinin de dediği gibi “Her yasak kendi isyancısını yaratır” (Kâğıt, Sinema Filmi, Sinan Çetin, 2010) sözünden atıf yaparak toplumun her aşamasının kurallardan oluşması yine toplumun her aşamasında kuralları yok sayma sorununu beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda artık bireyler kendilerine uygulanan bu kurallar yığını, bir gözetleme ve baskı altında bırakma hissi vermekte olduğunu görmektedir. Böylece kişiler bu suni düzene karşı örgütlü veya örgütsüz mücadele ve müdahale etme amacını kendilerinde görmeye başlayıp, kimileri de yaratılan suni düzenin kısıtladığı özgürlükleri geri kazanmak için bir takım faaliyetlere girişmekte bunun sonucunda ise hukuka aykırı ve toplumu tehlikeye düşüren faaliyetler göstererek, oluşturulan bu düzenin, düzensizlikle ancak sorunsuz hâle geleceği, bireylerin asıl o zaman özgürlüklerine kavuşacağı fikrini kuvvetlendirmiştir.

Bu bağlamda Kaos kuramını ele alacak olursak, bu kuramın temelinde yatan önermeler bu fikrin güçlendirilmesindeki önemini anlayabiliriz. Kaos kuramına göre;

1. Düzensizliğin içinde de bir düzen vardır.

2. Düzen düzensizlikten doğar. (Berk Yüksel, Kaos Teorisi, 2008
<http://blog.milliyet.com.tr/kaos-teorisi/Blog/?BlogNo=106539>)

Bu iki önerme daha önce bahsettiğimiz düzenin düzensizlikle sorunsuz hale geleceğinin bir dayanağını oluşturmaktadır.

Yine Kâğıt filminden bir örnekle pekiştirecek olursak karakterler arasındaki şu konuşma durumu açıkça ortaya koymaktadır.

*-Bir sabah uyandınız ve birileri diyor ki size, sabah kahvaltısında zeytin yemek yasak. Ne olurdu?
+Sabah kahvaltısında zeytin yemeyiz
-Yanlış, her yasak kendi isyancısını yaratır. Zeytinseverler bir örgüt kurarlardı. Üzerinde zeytin dalı amblemi olan bir bayrakları olurdu. Zeytinlere özgürlük diye bir marşları olurdu belki. Şimdi soruyorum size zeytinseverler ayaklanıp dağa çıksa, dağa çıkan mı suçlu, yoksa zeytini yasaklayanlar mı? (Kâğıt, Sinema Filmi, Sinan Çetin, 2010)*

Toplumda planlı olarak birey doğduğu andan itibaren belirli kurallar bütününe içinde kendini bulacak ve ardından bunları sorgulamadan kabul edecek ve hayatının sonuna kadar bu kurallara boyun eğecek ve böylece iktidar kendini sınırlandırma gereksiniminde bulunmayacak ve komutlarla yönetilen bir topluluk oluşturacaktır.

Otorite vücut bulduğu her alanda egemenliğini sağlayacak ve bu egemenliğin daimiliği için sürekli çaba gösterecektir. Bu durum sonucunda ise birey ve toplum hissiyatı yok edilerek, insan onuruna yakışmayan davranışlar sergilenmesine yol açarak ve yine bunun sonucunda birey-otorite arasında uyumsuzluk gerçekleşecektir. Eserden örnekle bakacak olursak;

"Vazife bir sırasında gelmeyecek çişin, kırpmayacaksın gözünü, düşünmeyeceksin evladını, demeyeceksin ciğerparem."

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere insani hislerden öte zorunlu ihtiyaçlara kadar sınır getirilmiş ve tamamen kendini bireylikten uzaklaştırmıştır. Ve yine eserin farklı bölümlerinden başka iki alıntıya daha bakacak olursak kendini tamamen otoriteye adanması amacı görülmektedir;

"Herhangi bir vatandaşın yoktur, olamaz vazife dışında zamanı!"

"Herhangi bir vatandaş doğar anasından vazife için, ölür vazife uğruna!"

Örnekten anlaşıldığı üzere, birey, birey olma vasıflarını yitirecek ve Foucault'un dediği gibi makine -insan modeli bir hal alacaktır. Murtaza karakterinin artık tüm insani hislerden uzak sadece emir-komuta zincirinde hareket eden bir makine-insan hali aldığı açıkça görülmektedir.

Yine eserden örnekle bakacak olursak

"Aynı zamanda gördüğümü kurs, aldığımı amirlerimden büyük terbiye hem de disiplin. İyi bir meymur, bakmaz halkın gözyaşına. Vazife bir sırasında görmez gözü ciğerparesini. Neden? Çünkü iyi bir meymurun vasfı, etmektir memnun amirini."

Buradan da "halkın gözyaşına bakmaz, gözü ciğerparesini görmez" gibi ifadelerden de vurgulandığı gibi tamamen insani duygu ve hislerden uzak bir robot insan halini almış ve tek amacı verilen komutları uygulayarak efendisinin beğenisini kazanmak istemiştir. Bu o derece önemli olmuştur ki Murtaza karakteri için eserdeki şu alıntı önemini göstermektedir;

"Bir vazife yüksektir bir namuzdan."

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi belirli komutlarda hareket eden Murtaza'ya en güzel örnek ise kitabın ilk başındaki şu muhabbetir; Murtaza bir gün bekçilik yaptığı mahallede gece geç saatte oturan bir ailenin kapısını çalar ve kısa bir nasihatın ardından aynen şu diyalog geçer aralarında;

...
"Haaydi şimdi. Söndürün lambanızı ve yatın."

İrkildiler. Ohoo, adamın sabaha kadar onarılması gereken ayakkabı pençeleriyle, kadının çamaşırları vardı.

"İşlerimizi bitirmeden nasıl yatarız Murtaza Efendi?"

"Dünya kadar çamaşırım var daha. Yarına yıkanıp, serilecek, kurduktan sonra da ütülenecek.."

Murtaza heykel gibiydi, sadece bakıyordu. "Geçim kolay mı?" "Evin kirası, kaynayan tenceresi..." "Çocukların üstü başı, okul harçlığı..."

Murtaza dinledi dinledi, sonra elini kaldırdı:

"Aaaç gözünü vatandaş! Yukarıda Allah, Ankara'da devlet, hükümet hem de, burada da ben! İstemem itiraz, konuşmam da fazla: Söndür lambanı ve yat!"

Bu bağlamda Murtaza eserinde de görüldüğü gibi Murtaza karakteri önce mahallesinde mahallelinin özel yaşamına kadar girerek onları disipline(?) etmeye çalışmıştır. Burada Murtaza karakterini otoritenin bir yansıması, mahallelisini ise toplum genelinin bir yansıması olarak kabul edilebilir

Makine-insan modeli ise bireyin bilme, sorgulama, doğrulama işlevlerini tamamen yok ederek daha genel bir tanımla zihinsel faaliyetlerini yok ederek sadece bedensel gücünden faydalanmak ve sistemde adeta büyük bir makinenin işlemlerini sağlayan küçük makinelerin bir uygulama aracı olmaktan öteye gitmemesini sağlamaktır.. Bunun en yakın örneği olarak eserdeki ana karakter olan Murtaza'yı verebiliriz. Murtaza kendini tamamen vazife başında, insani tüm hislerin dışında görmüş ve tek amacı kendisine verilen görevi layıkıyla yerine getirmek olmuştur. Kendisinden üstleri bilgili görerek onların emirlerini sorgulama gereği duymadan direkt uygularken kendisinden alt olarak gördüklerini ise bilgisizliklerinden dolayı küçük görüp kendi emirlerine uymalarını istemektedir. Genel anlamda bakıldığında bu bilme görevini kendisinde gören iktidar ise bu bilgilerin ancak kendisi tarafından elde edilebileceğini ve ancak kendisinin bilgili olabileceğini öne sürerek bireyi tamamen vasıfsızlaştırma amacı gütmüştür. Bu bağlamda Foucault'un İktidar ve Bilgi kavramları hakkındaki değerlendirmeler akla geliyor.

I. FOUCAULT'A GÖRE İKTİDAR VE BİLGİ İLİŞKİSİ

Foucault bilgiyi, hem iktidarla ayakta duran söylemlere gereksinim duymasından dolayı, hem de bilginin kullanımının stratejik olması nedeniyle iktidar olgusu olarak ele almaktadır. Foucault düşünce sisteminde bilgiden iktidara ulaşmaktadır.

İktidar ve bilgi dolaysız olarak birbirlerini içerirler. Bilgiyi üreten iktidardır. Ne eşgüdümlü bir bilgi alanı olmaksızın herhangi bir iktidar ilişkisi var olabilir, ne de iktidar ilişkileri varsaymayan ve oluşturmayan bir bilgi alanının var olabileceğini kabul edebiliriz (Canpolat, 2003: 86). Bu bağlamda Foucault'ya göre iktidar; "kendi örgütlenmelerini kendi oluşturan, güç ilişkilerini dönüştüren, güçlendiren ya da tersine çeviren bir süreç ve bu güç ilişkilerini etkili kılan stratejiler olarak anlaşılmalıdır" (Canpolat, 2003: 99). (Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:5 No:1, 2013)

Zygmunt Bauman, "bilgiye sahip olmak iktidardır" derken bilgi iktidar ilişkisinin sahiplikte düğümlendiğini dolayısıyla iktidarın var oluşunda sahip olma fiilinin kritik bir önemi olduğunu vurguladı. Biraz daha açmak gerekirse,

“İktidar sahipleri kamu yararının... ve ona en uygun insan davranış örüntüsünün ne olduğunu; bu davranışı nasıl meydana çıkaracaklarını ve kalıcı olmasını nasıl güvence altına alacaklarını bilmeliydi. Bu becerilerin her ikisi elde edinmek için başka insanların sahip olmadıkları belli bilgileri ele geçirmeleri gerekmektedir.” Son tahlilde söylenebilir ki, iktidar kendisine meşruluk ve etkinlik kazandırdığı için bilgiye gereksinim duymaktadır. Yine aynı düşünürün göre, iktidarın bilgisi “devlet sırrı” adı altında saklanır ve gizlilik perdesini açma hakkına sahip az sayıda insan diğerleri üzerindeki iktidarını bu sayede kurabilir. İnsanlık tarihinin büyük bir kısmı boyunca iktidardakiler bilgiyi açıkça ortaya koymaktan çok saklamayı tercih etmişler ve tüm eylemlerini bu saklı bilgi üzerine kurduklarından doğru ve açıklanan bilgidir devamlı çekinmişlerdir (Bilgi-İktidar İlişkisinin Dönüşümü, Ali Balcı, <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/bilgiiktidar.pdf>)

Bu durumda iktidar gücünün temelinde bilgi üretme ve yönetme olduğu açık olarak görülmektedir. Günümüz dünyasında iktidarlık sistemi de aynen bu düzenek üzerine kurulmuş ve kişileri devletin bilgeliğine itaate yöneltmiştir. Bu düzen belli bir süreden sonra dogma itaat olarak kişiler, devlet-bilgi ilişkisine hiç göz atmaksızın kendilerine iktidara bağlı ve ona karşı borçlu hisseder hale gelmiştir.

Bu bağlamda ise yine Murtaza eserinde görülen Murtaza karakterinin “ben bilirim” yapısı açıkça iktidarın bilgi gücünü bireyleri vasıfsız hale getirmesini şu altı ile göz önüne serilmesine yardımcı olmaktadır.

"Bilirsiniz nedir kanun? Gördünüz kurs? Aldınız büyüklerinizden sıkı terbiye?"

"Almadınız. Bilmezsiniz nedir kanun, disiplin, kurs hem de. Konuşursunuz haminnem gibi!"

Bu alıntıda Murtaza bekçilik yaptığı mahallede bir mahalle sakiniyle girdiği tartışmada otoritenin-iktidarın bilgi gücünü itaatte kullanarak aslında iktidar-bilgi ilişkisini çok çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermiştir.

II. OTORİTE VE DOĞRULUK

Bireyler dogma olarak kazandıkları iktidar otoritesine olan inançları ve iktidarın bilgiye dayandırdığı iddiasıyla bireylerin yönetimini sağlama isteği ile doğruluk kavramı arasındaki dengenin sağlanması konusunda toplumsal olarak büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Bunların başlıca sebeplerinden biriyse

bireylerin sorgusuzca otoriteye boyun eğmeleri ve “daha iyi bilir” mantığının yer almasıdır. Ancak günümüz modern hukuku da takdir edilecektir ki iktidarın da yanılabilceğini söylemektedir. Ancak modern hukuk düzenimizde belirtilen “iktidarın da yanılabilceğı” kavramı genel olarak kazandırılmamış bir görüştür. Fakat hukuk devletinde iktidarın kusursuzluğu düşüncesi kalkmış, devletinde yanlış uygulamaları da olabileceğı düşüncesi ve buna karşı yönetilenlere yasal yollarla müdahale hakkı tanınmıştır. Lakin buna rağmen hala toplumda bu düşünce pek yer edinmemiştir.

Albert Einstein'ın bir sözü vardır; ***“Otoriteye körü körüne inanmak, gerçeğın en büyük düşmanıdır”***

Bu bağlamda yine Murtaza eserinden örnek vermek gerekirse şu alıntı toplumdaki “daha iyi bilir” mantığını göstermektedir. ***“Var başımızda büyüklerimiz şükür. Kaybederler uykularını, incelerler her bir şeyleri, verirler isabetli kararlar.”***

Murtaza'nın çevresindekilerle yaptığı bir sohbette söylediğı bu sözlerden anlaşıldığı üzere bireylerin iktidara karşı bir “ne derse doğrudur” mantığının güzel bir yansıması olarak yazar tarafından bize yansıtılmıştır. Bu durum karşısında birey-toplum ve otorite arasındaki iktidarın, bilgi ve doğruluk kavramlarından doğan üstün güç sağlama amacına bakılırsa birey-toplum ve otorite arasında bir denge problemi doğmuştur.

III. OTORİTE VE BİREY -TOPLUM ARASINDAKİ DENGE

Otorite ile birey arasında tarih boyunca süren bir ilişki söz konusudur. Ancak iktidar ve birey arasında hiçbir zaman denge tam olarak sağlanamamıştır. Tarih boyunca iktidar baskıcı yönünü ön planda tutarak bireyler üzerinde kurduğu “üstün güç” dengesini sağlayamamış ve her zaman olabildiğince üstün olmaya çalışmış ve bunun sonucunda bireylerin özel hayatlarına kadar müdahale etmiştir. Bu nedenle toplum ile otorite, birey ile otorite arasındaki dengenin sağlanması çok önemlidir. Hem iktidarın bekası hem de bireyin yaşamı açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda modern hukuk düzeni otorite ile birey ve toplum arasındaki ilişkiyi dengelemeye her ne kadar çabalasa da uygulamada bunun aksi yönünde faaliyetler görülmektedir. Bu da bahsettiğimiz “iktidar ve dogma, iktidar ve bilgi, otorite ve doğruluk” kavramlarının önemini uygulamada faaliyet halinde göstererek sağlamıştır.

Toplum olarak bizler kuralları, kuralların aşırıcılığından dolayı bir nevi yok saymayı ya da tam tersi olarak kuralların bizi daima her yerde her şekilde her açıdan yönetmesini tercih sebebine yol açmaktadır. Bu da toplum ile otorite arasında, birey ile otorite arasındaki düzenli seviyeyi korumaktan ziyade ya tam olarak bireyliği yitirip kendimizi otoritenin kölesi olmaya rıza göstermeye ya da tamamen otoriteye düşman olmaya, otoriteyi yok saymaya yol açacaktır.

Bunu Murtaza eserinde çok rahat görüyoruz. Örneğin bir tarafta Murtaza, kendini otoritenin yönetimine, denetimine bırakmış bir kişilik, ana karakter olarak varken, diğer tarafta kuralların her zaman dışına çıkmak için çaba gösteren, kurallardan kaçmanın yolunu arayan, otoritenin baskısından bıkan karakterler de görülmektedir.

Toplum olarak bir bağ gibi gelen şey vardır ki o da; otorite ile insan ilişkileri arasındaki dengeyi sağlayamamak.

Murtaza eserindeki şu alıntılara bakıldığında otoritenin birey-toplum arasındaki denge problemini açıkça göstermektedir

Yukarıda Allah, Ankara'da Devlet hem de Hükümet, burda da Murtaza'ydı!

Sonuç:

Orhan Kemal'in Murtaza eseri, bir toplum sorununu güldürüyle anlatarak bizi, bize dair her şeyi akıcı bir dille gündeme getirmeyi başarmıştır. Hepimizin yapısında bir "Murtazalık" vardır. Zaten birçok iktidar eleştirilerinde "Murtazalığa soyunmak", "Murtazalığa başlamak" gibi cümleler kullanılmaktadır. Bu durum karşısında Murtaza eserini bu metin altında; iktidar-otorite bağlamında değerlendirildi

Murtaza eseri toplumun süregelen itaatkâr yapısını; bilgi, sorgu ve insani hislerden uzak, tamamen bir makine şeklinde emir-komuta zinciriyle hareket eden insanlar halini alışını; yönetilenin yöneteni sorgusuz ve bilgisizce kabulünü; yönetenin yönetileni insani hislerden uzak ve elinde bulundurduğu bilgi ve yönetim gücüyle itaatkâr hale getirmesini işlenmesi bakımından hem hukuki hem edebi hem de siyasi olarak eleştirel bir dille anlatması açısından önemlidir.

Murtaza; mahalleliye, fabrikadaki işçilere, ailesine karşı baskıcı tutumuyla; hislerden ve insanilikten uzak bir şekilde tamamen robotlaşması; herkesi kendi düşüncesinde görmek istemesi, herkesin her şeyine müdahale etmesi gibi birçok özelliğiyle eleştirilmiştir. Bu bağlamda Murtaza, eser olarak

sosyolojik bakımdan incelendiğinde toplum yapısının iktidar otoritesiyle ilişkisini; Murtaza karakter olarak psikolojik bakımdan incelendiğinde birey yapısının itaat ve otoriteye olan bağlılığının kişilik sorunlarıyla olan ilişkisini gözler önüne sermektedir.

Murtaza eseri yazıldığı dönemin durumunu eleştirel olarak gözler önüne serse de özüne bakıldığında tarihin birçok safhasında bu yöneten-yönetilen arasındaki denge sorunu vardır. Murtaza'nın sadece bizim toplum yapısında değil, genel toplum yapısında da var olan bir sorun olduğunu, bunun evrensel boyutlarda incelenmiş olduğunu; sosyolojik, psikolojik, siyasi, hukuki olarak değerlendirildiğini ve edebi olarak da Murtaza ve Murtaza gibi birçok esere konu olarak işlendiği görülmektedir.

Bu bağlamda Murtaza ve Murtaza'ya ilişkin görülen sorunlar ve bu sorunların temelinde yatan dinamikler bu metinde Foucault'ın görüşleriyle ve toplum yapısındaki sorunları Murtaza eserindeki örneklerle gözler önüne serilmiştir.

Kaynakça:**Kitap:**

Bilge Necip, Hukuk Başlangıcı, Hukukun Temel Kavram ve Kurumları, 2011

Makale:

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:5 No:1, 2013

Online Makale:

Balcı Ali Bilgi-İktidar İlişkisinin Dönüşümü,
<http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/bilgiiktidar.pdf>

Yüksel Berk, Kaos Teorisi, 2008 <http://blog.milliyet.com.tr/kaos-teorisi/Blog/?BlogNo=106539>